

André Lemaire: DZIEJE BIBLIJNEGO IZRAELA. Poznań 1998 ss. 112. Wydawnictwo Naukowe UAM.

Przekład na język polski książki A. Lemaire'a *L'histoire du peuple hébreu* wzbogaca nasze piśmiennictwo o popularno-naukowe opracowanie całości dziejów Izraela od początków do zburzenia drugiej świątyni (ok. 1250 przed Chr. – 70 po Chr.). Autor jest jednym z najwybitniejszych specjalistów w zakresie inskrypcji zachodniosemickich, zwłaszcza paleohebrajskich, związany z paryską *École Pratique des Hautes Études*. Wśród jego publikacji na szczególną uwagę zasługuje praca na temat ostrakonów znalezionych w trzech starożytnych miejscowościach w Izraelu: Samarii, Arad i Lachisz. Przygotowuje obecnie korpus inskrypcji paleohebrajskich z okresu pierwszej świątyni.

Prezentacja poszczególnych etapów historii Hebrajczyków w omawianej pracy opiera się, zgodnie z oczekiwaniami, przede wszystkim na Biblii, nadal podstawowym źródle do historii Izraela. Autor sięga także do archeologii, inskrypcji egipskich, akadyjskich, zachodniosemickich oraz wielu innych świadectw. Na uwagę zasługuje uwzględnienie w jakże niewielkim rozmiarach dziełku sporej ilości tych zewnętrznych w stosunku do Biblii materiałów. Niezwykle syntetyczny charakter wykładu pozwolił autorowi na mistrzowską w tej konwencji prezentację niektórych faktów rejestrowanych przez te źródła, a przy tym podać

większą liczbę szczegółów niż czynią to autorzy obszernych, znanych opracowań w języku polskim.

Mała objętość książki nie spowodowała ograniczenia opisu dziejów Izraela wyłącznie do historii politycznej. Autor uwzględnia bowiem także tło ekonomiczne i społeczne, zwłaszcza w okresie monarchii. Omawiając wspaniały rozwój budownictwa poznawany na podstawie odsłanianych w wyniku wykopalisk pozostałości, zwraca uwagę na wzrost społecznego zróżnicowania. Ta wzmianka o polaryzacji społeczeństwa na biednych i bogatych, zwłaszcza w VIII w. przed Chr., świetnie wprowadza w rozumienie przesłania proroków, dla których przestrzeganie społecznej sprawiedliwości stanowiło istotę pobożności. Autor podkreśla także rolę religii w dziejach starożytnych Hebrajczyków. Kult JHWH był fundamentem jedności plemion hebrajskich, a potem państwa, zwłaszcza po wybudowaniu świątyni w Jerozolimie. Do religii można znaleźć odniesienia w każdym z rozdziałów, co wskazuje na jej znaczenie w procesie dziejowym Hebrajczyków na wszystkich etapach.

W swym dążeniu do przekazania jak największej ilości wiedzy autor stosuje dodatkowe wyjaśnienia w tekstach pobocznych. Nasuwa się mimo woli przypuszczenie, że niezwykła zdolność autora do syntetycznej prezentacji zagadnień wypływa z jego wieloletniego obcowania z epigrafiką. Jako znawca inskrypcji wie, że te dokumenty ze swej istoty przekazują maksymalną ilość informacji za pomocą jak najmniejszej liczby słów.

Należy też podkreślić troskę Lemaire'a, by zapoznać czytelnika z najnowszymi odkryciami. Wymienia np. aramejską stelę z Tel Dan (reprodukowaną na okładce), której fragmenty zostały znalezione w latach 1993 i 1994. Gdy czynił poprawki do ostatniego wydania (1995) przetłumaczonej na język polski pracy, zostały właśnie odkryte dwa kolejne fragmenty tej inskrypcji. Widnieje na niej nazwa *Beit Dawid* (Dom Dawida) na określenie królestwa Judy. W ten sposób monarchia Dawidowa obszernie zarysowana w Biblii, znajduje swoje potwierdzenie w dokumencie zewnętrznym.

Korzystanie ze źródeł biblijnych, jak i pozabiblijnych nie obywa się bez problemów. A. Lemaire stwierdza we wstępie, że ich krytyka historyczna często bywa niełatwa, w szczególności w odniesieniu do epok najdawniejszych. *Należy wziąć tutaj pod uwagę rodzaj literacki oraz historię każdego tekstu. Wynik nie zawsze jest pewny: wielokrotnie aktualny stan naszej dokumentacji nie pozwala posunąć się poza mniej lub bardziej możliwe prawdopodobieństwo...* (s. 7).

Na tle współczesnych ocen ksiąg biblijnych jako źródła historycznego Lemaire reprezentuje podejście umiarkowane. Ustosunkowuje się krytycznie do pewnych dawnych opinii. Z drugiej strony nie podziela poglądów niektórych współczesnych badaczy skandynawskich, a także związanych z Sheffield, którzy utrzymują, że tradycje biblijne odnoszące się do okresu sprzed wygnania babilońskiego nie mają żadnej wartości historycznej.

Nie podziela np. tradycyjnej opinii Johna Brighta, autora stosunkowo niedawno przetłumaczonej na język polski *Historii Izraela*, na temat datacji epoki patriarchalnej w pierwszej połowie I tysiąclecia przed Chr. Wspólnie z większością współczesnych badaczy sądzi natomiast, że przypada ona na schyłek późnego brązu (XIII w.) lub żelaza I (XII-XI w.). Jego krytyczne podejście znajduje odzwierciedlenie w ujęciu tradycji biblijnych o patriarchach jako historii odrębnie istniejących wspólnot Hebrajczyków. Podobny punkt widzenia reprezentował ks. Michał Peter, gdy nie wykluczał, iż *życie patriarchów symbolizuje życie całego szczepu (Dzieje Izraela, Poznań 1996, s. 21)*. A. Lemaire wyróżnia u początków Izraela cztery grupy związane z patriarchami Abrahamem, Jakubem, Izraelem i Izaakiem. Dwie pierwsze stanowiły załazek Domu Judy (por. wyżej *Beit Dawid*), dwie pozostałe dały początek Domowi Izraela.

Z drugiej strony, stanowisko Lemaire'a odbiega od skrajnie krytycznych poglądów wspomnianej grupy badaczy, kwestionujących starożytność tradycji o patriarchach, gdyż opowiada się za zakorzenieniem jej w realiach X w. przed Chr. Tę możliwość potwierdza coraz bardziej upowszechniająca się wśród specjalistów opinia o istnieniu szkół w Jerozolimie, a także w stolicach okręgów utworzonych przez Salomona, organizowanych na potrzeby rozwijającej się administracji państwowej. Na redakcję przynajmniej fragmentów tych opowieści w X w. wskazuje pierwsze miejsce Abrahama wśród patriarchów. Był związany